

Л. В. Умрихіна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства і лінгводидактики
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди
м. Харків, Україна

ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДАЛЬНО ОРІЄНТОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Підвищений загальний інтерес до проблем вивчення модальності як провідної категорії предикативності та необхідність комплексного аналізу модально орієнтованих конструкцій зумовлюють важливість розв'язання проблеми їх типології. Актуальність дослідження модально орієнтованих конструкцій відповідно до класифікаційних параметрів пов'язана з необхідністю встановлення критеріїв розмежування їх різних типів й розробки структурованої системи основних синтаксичних моделей, різнорівневих засобів та способів їх оформлення, визначення особливостей семантичної організації, специфіки реалізації у мовленні, встановлення центральних та периферійних зон вираження тощо.

Модально орієнтована конструкція – предикативна синтаксична одиниця, граматично організована й логічно завершена структура, оформлена за конкретними правилами поєднання її компонентів відповідно до певної структурної схеми, яка реалізує суб'єктивне відображення дійсності й співвіднесена з актом мовлення та комунікативним наміром мовця. Модально орієнтовані конструкції представлені на синтаксичному рівні у вигляді речень, на мовленнєвому – у вигляді висловлень: оптативних, імперативних, бажальних, спонукальних.

Розробка типологічної структури модально орієнтованих конструкцій належить до кардинальних проблем сучасної синтаксичної теорії, частково розв'язаних і тих, що потребують свого розв'язання. Незважаючи на визнання у

лінгвістичній літературі останніх десятиріч диференціації модально орієнтованих конструкцій, як-от: імперативних, спонукальних, оптативних, бажальних – суперечливими й неоднозначними залишаються питання їх кваліфікації та чіткого встановлення компонентного складу. Проблема їх потрактування породжена багатоплановістю формування й вираження відповідних модальних значень, здатністю реалізовуватись у багатофункційних виявах, відображаючи складний суб'єктивний світ мовної особистості.

Дослідження сукупності модально орієнтованих конструкцій в сучасній українській мові у плані їх типології, вирізнення загальних і диференційних семантико-синтаксичних, формально-синтаксичних і комунікативних ознак, функціонально-семантичного перетину виявлених підсистем, перехідних явищ серед компонентів цих підсистем в українському мовознавстві не проведено, що зумовлює виникнення в науковому просторі різночитань та антиномічних інтрпереретацій зазначеного мовного явища. Тому виникла нагальна потреба приведення відповідних понять, термінів та функціонально-семантичних аспектів потрактування модально орієнтованих конструкцій до єдиного наукового апарату.

Важливим у розробці структурованої системи модально орієнтованих синтаксичних конструкцій є врахування їх функціонально-семантичної специфіки. Перевага саме такого підходу до вивчення досліджуваного мовного явища полягає в зосередженні уваги на вивченні відношень між різнорідними елементами, що взаємодіють при вираженні однорідних значень. Це дозволяє розглядати в єдиній системі належні до різних мовних рівнів засоби на основі спільності їх семантичних функцій. Функціонально-семантична модель інтегрує різноманітні мовні одиниці, які слугують для вираження певних граматичних смислів, що сприяє широкому охопленню спектру мовних засобів вираження семантичних функцій (із урахуванням усього різноманіття й складності взаємовідношень), а також можливості виділення домінантних та периферійних елементів.

Підґрунтям зазначеного аналізу є функціонально-семантичні особливості модально орієнтованих конструкцій, взаємозв'язок формально-синтаксичного та семантико-синтаксичного рівнів організації. Типологічний аналіз модально орієнтованих конструкцій, проведений на основі функціонально-семантичного підходу, дозволяє виявити й описати закономірності функціонування певних граматичних одиниць у їх взаємозв'язку із семантичною специфікою, з'ясувати головні актуалізатори модального змісту висловлень, схарактеризувати спеціалізовані засоби їх вербалізації, механізми формування модально орієнтованих конструкцій з урахуванням участі різних мовних рівнів їх структурування.

Типологічний характер дослідження модально орієнтованих конструкцій із метою їх систематизації передбачає виконання таких завдань:

- 1) прослідкувати генезу вивчення модально орієнтованих конструкцій у мовознавчих дослідженнях та проаналізувати основні підходи до їх потрактування;
- 2) обґрунтувати мовний статус суб'єктивно-модальних значень імператива, спонукальності, бажальності, оптатива;
- 3) схарактеризувати основні способи експлікації названих видів модальності в структурі імперативних, спонукальних, бажальних, оптативних речень;
- 4) з'ясувати роль засобів різної природи у формуванні модальної семантики аналізованих конструкцій;
- 5) ієрархувати різнорівневі засоби оформлення названих конструкцій як логічно впорядковану сукупність морфологічних, лексичних та синтаксичних реалізаторів відповідних модальних значень;
- 6) визначити специфіку семантичного компонентного складу й особливостей функціонування висловлень – мовленнєвих репрезентантів видів модальності;
- 7) розглянути контексти їх використання й схарактеризувати ознаки мовленнєвої ситуації, релевантні для реалізації імперативних, спонукальних, бажальних, оптативних висловлень;

- 8) розробити критерії ідентифікації і принципи класифікації типів модально орієнтованих конструкцій;
- 9) окреслити центральні, периферійні й перехідні зони у межах формування кожного з типів розглядуваних конструкцій;
- 10) визначити співвідношення імперативних, спонукальних, бажальних, оптативних речень як самостійних типів модально орієнтованих синтаксичних конструкцій.

Теоретичною базою дослідження модально орієнтованих конструкцій у плані їх типологічного характеру можуть стати праці вітчизняних та зарубіжних учених, присвячені теоретичним проблемам мовної модальності (П. Адамця, А. Вежбицької, М. Грепла, О. Л. Доценко, Л. С. Єрмолаєвої, А. П. Загнітка, М. В. Мірченка, Г. П. Нємця, О. В. Падучевої, Л. Палмера, І. П. Распопова, В. М. Ткачука, В. Д. Шинкарука, Т. В. Шмельової, В. А. Чолкан та ін.), ідеї та концепції лінгвістів у сфері функціонально-семантичного синтаксису (О. І. Беляєвої, О. О. Бондарка, І. Р. Вихованця, В. М. Ткачука, В. М. Ярцевої та ін.), спеціальні дослідження окремих аспектів семантичної та граматичної природи модально орієнтованих конструкцій: імперативних (Л. В. Бережан, О. Л. Дасклюд, О. В. Нарушевич-Васильєвої, Н. В. Швидкої, І. Л. Шевчук та ін.), спонукальних (Г. Г. Дрінко, С. В. Мясоедової, Л. В. Фоміної, С. В. Харченко, О. С. Шатілової та ін.); оптативних (Г. Монастирецької, Н. Н. Орлової, Т. І. Распопової, Н. І. Сидорової, Л. В. Умрихіної та ін.); бажальних (О. В. Алтабаєвої, Л. Ф. Бердник, Т. А. Панчишиної, С. В. Скомаровської та ін.).

Теоретичне значення розробленої типології модально орієнтованих конструкцій полягає в тому, що воно стане конкретним внеском до синтаксичної теорії, репрезентуючи новітній погляд на сутність суб'єктивно-модальних значень імператива, оптатива, спонукальності й бажальності та місце кожного з виду модально орієнтованих конструкцій, які втілюють названі значення, у системі речень сучасної української мови.

Список використаних джерел:

1. Бережан Л. В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові: дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Лариса Василівна Бережан. – Івано-Франківськ, 1997. – 194 с.
2. Даскалюк О. Л. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови: дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Оксана Любомирівна Даскалюк. – Чернівці, 2006. – 206 с.
3. Дрінко Г. Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах: дис. канд. філол. наук: 10.02.17 / Ганна Геннадіївна Дрінко. – Донецьк, 2005. – 182 с.
4. Мясоєдова С. В. Категорія спонукання і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови: дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Світлана Вадимівна Мясоєдова. – Харків, 2001. – 178 с.
4. Скомаровська С. В. Вербалізація бажальної модальності в українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Світлана Володимирівна Скомаровська. – Київ, 2010.
5. Умрихіна Л. В. Семантика оптатива та засоби його вираження в сучасній українській мові: дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01 / Любов Володимирівна Умрихіна. – Харків, 2007. – 176 с.
6. Харченко С. В. Семантико-синтаксична та комунікативна структура речень спонукальної модальності: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харченко Світлана Василівна. – К, 2001. – 207 с.
7. Швидка Н. В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції: дис.... канд. філол. наук: 10.02.01/ Надія Валентинівна Швидка. – Слов'янськ, 1998. – 172 с.

